

63. Хроніка Українського наукового товариства в Києві // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. I. – С. 150–159.
64. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 623, спр. 191, 3 арк.
65. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 627, спр. 302, 14 арк.
66. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 646, 9 арк.
67. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 3, 294 арк.
68. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 7, 11 арк.
69. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 10, 66 арк.
70. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 16, 30 арк.
71. ЦДІАК України, ф. 725, оп. 1, спр. 23, 57 арк.
72. ЦДІАК України, ф. 1196, оп. 1, спр. 1, 20 арк.
73. ЦДІАК України, ф. 1196, оп. 1, спр. 2, 22 арк.
74. ЦДІАК України, ф. 1196, оп. 1, спр. 66, 29 арк.
75. Щербина В. І. Іван Михайлович Каманін / В. І. Щербина // Українська академія : наук. зап. – 1926. – Т. 2–3. – С. 47–53.
76. Яроцкий Я. Следы неолита в бассейне реки Иквы возле г. Кременца / Я. Яроцкий // Труды Общества исследователей Волыни. Т. VII. – Житомир : Електр. тип. М. Дененмана, 1915. – С. 63–68.

УДК 94(477.83/.86)«17»

Пословська Аліна

Проблеми галицько-волинської спільності у XIII ст. у світлі археологічних джерел

У статті розглянуто проблеми галицько-волинської спільності у XIII ст. Виділено специфічні риси матеріальної культури Волині. Показано, що Волинська земля відіграла важливе значення у політичному розвитку князівства Романовичів.

Ключові слова: Галицько-Волинське князівство, Данило Галицький, «волинські вежі», стіжкові городища, волинська архітектурна школа.

Пословская А. Проблемы галицко-волинской общности в XIII в. в свете археологических источников. В статье рассмотрены проблемы галицко-волинской общности в XIII в. Выделены специфические черты материальной культуры Волыни. Показано, что Волынская земля играла важное значение в политическом развитии княжества Романовичей.

Ключевые слова: Галицко-Волинское княжество, Даниил Галицкий, «волинские башни», стожковые городища, волинская школа зодчества.

Poslovska A. Problems of Galicia-Volyn principality in XIII century in archeological sources. The article tells us about the problems of Galicia-Volyn principality in XIII century. There are pointed out the specific features of material culture of Volyn. It shows the more important role of Volyn region in political life of Romanovychi's principality.

Key words: Galicia-Volyn principality, Danylo Galician, «Volyn tower», conical hill-forts, Volyn architecture school.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні питання історії Волинської землі XIII ст. досить актуальне. Йдеться про існування єдиного Галицько-Волинського князівства. Однак досі дискутують, чи було Галицько-Волинське князівство єдиним, і що ж це за спільність – держава, князівство чи королівство. Спеціального розгляду у цьому контексті потребує постать Данила Романовича.

Мета дослідження – розглянути деякі дискусійні питання, пов'язані з роллю Волинської землі у житті Галицько-Волинського князівства у XIII ст.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Історія розвитку регіону цього періоду була закладена ще в XIX ст. у працях С. Русова [25], А. Андріяшева [2], П. Батюшкова [3], П. Іванова [11] та ін. Проблеми галицько-волинської спільності у XIII ст. та діяльність князя Данила Романовича привертала увагу багатьох учених, серед яких слід виділити, таких як П. Раппопорт [24], М. Котляр [13; 14], Я. Дашкевич [8], В. Александрович [1], І. Крип'якевич [15], Л. Войтович [4], О. Головка [6], С. Панишко [20; 21; 22], В. Терський [26] та ін. На окрему увагу заслуговує Галицько-Волинський літопис, у якому відображено погляди літописця (упорядника).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. 1199 р. зазвичай вважають початком існування Галицько-Волинського князівства. Як зазначав з цього приводу Я. Дашкевич, існували інтеграційні процеси, які завершилися 1199 р., завдяки князеві Романові Мстиславичу та вірним йому боярам, об'єднанням Галичини й Волині в єдину державу [8, с. 13]. Проте існує інше твердження. Зокрема М. Котляр підкреслює, що аж до середини 40-х років XII ст. не могло й бути мови про Галицько-Волинську державу. Сам термін «Галицько-Волинська держава» народився в середовищі галицької інтелігенції в XIX ст. В той час термін мав прогресивне значення, хоча й не узгоджувався з історичною дійсністю XIII ст. [13, с. 154–155].

Розглядаючи взаємовідносини Волині й Галичини, С. Панишко стверджує, що існували дві адміністрації – волинська та галицька. З 1199 р. Роман очолював дві адміністрації. Твердження, що для володимирців він був володимирським князем, а для галичан – галицьким, не викликає особливих сумнівів [22, с. 20]. Виходить, що впродовж другої половини XII – першої половини XIII ст. волинські князі мали власну адміністрацію, що здійснювала управління підвладною територією.

Історію Волині у складі Галицького-Волинського князівства досліджував С. Русов. Результатом його напрацювань стала праця «Волынские записки, сочиненные С. Русовым в Житомире» (1809 р.). У ній вперше поставлено питання про історію ранньосередньовічної Волині. Під 1247 р. автор згадує Данила Романовича, якого називає київським князем [25, с. 20].

А. Андріяшев, зазначав, що події з галицької та волинської історії тісно переплітаються, тому їх неможливо відділити [2, с. 174]. Торкаючись проблем галицько-волинської спільності, автор детально описав міжусобиці між князями після смерті Романа, а також підкреслив, що перша половина життя Данила наповнена боротьбою за Галич. І як результат цієї боротьби – зосередження всіх волостей їх батька в руках Романовичів до татарського вторгнення [2, с. 160]. Для аналізу подальших подій важливо, на думку автора, з'ясувати відносини між братами. Вони завжди спільно приймали рішення, хоча Данило, як старший, переважав, що видно і за літописними повідомленнями [2, с. 173–174].

П. Батюшков зазначав, що державне об'єднання під владою Данила Романовича на початковому етапі не було стійким та злагодженим. Саме в такому становищі перебували землі під час татарського вторгнення [3, с. 44].

Військово-політичну діяльність галицько-волинських князів досліджував П. Іванов. Він підкреслює, що в той час, коли тривала боротьба за Галич, населення Волині постійно підтримувало Данила [11, с. 163].

Окремою проблемою у контексті дослідження галицько-волинської спільності XIII ст. є постать Данила Романовича. Доводиться констатувати, що існує широке коло дискусійних питань, пов'язаних з князем. Одне з них полягає в правомірності застосування щодо Данила Романовича прикметника Галицький.

Діяльність князя Данила Романовича вивчав М. Дашкевич. Історик у спеціальному дослідженні «Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям» вперше застосовує до Данила Романовича слово «Галицький» (від столиці Галицької землі – міста Галича). Очевидно, це було зроблено, щоб підкреслити особливу роль цього правителя в історії регіону [6, с. 144]. Слід зауважити, що це прізвище в джерелах не трапляється, проте, починаючи з XIX ст., набуло популярності і стало традиційним у науковій і особливо науково-популярній літературі.

Очевидно, вживання прикметника Галицький є неправильним, адже це не було прізвищем Данила Романовича. Огляд історіографії цієї проблеми допоміг сформулювати нам декілька позицій на підтримку дискусійного вживання прикметника Галицький стосовно князя Данила.

Данило Романович походив із волинської гілки Мономаховичів. До речі, М. Котляр не вважає Данила повноцінним «королем», а називає його князем.

Данило Романович не мав особливих прав на Галицьку землю. З кінця XI ст. Прикарпаття належало іншій гілці Рюриковичів – Ростиславичам. Сини Ростислава Володимировича – Рюрик, Володар та Василько – оволоділи прикарпатськими Перемишльським, Звенигородським та Тереховським князівствами в 80-х роках XI ст., які до цього перебували під зверхністю Володимира. Представники Ростиславичів правили в Галицькій землі до смерті їх останнього представника – Володимира, сина Ярослава Осмомисла. В 1189 р. після смерті Ярослава Осмомисла Роман Мстиславич вперше завоював Галич, проте протримався тут недовго. У 1199 р. Роман знову завоював Галич. З цього випливає, що у Данила Романовича, так як і в його батька, не було якихось особливих прав на володіння Галицькою землею.

Зазвичай галицько-волинські, як і всі інші князі, виводили свою владу зі спадщини предків [15, с. 115–116]. Данило вважав «отчиною» Волинську землю, а Галицьку – «полуотчиною». Як писав

М. Дашкевич, «отчиною» він вважав Володимирську землю, яка займала більшу частину Західної Волині [7, с. 13]. Л. Войтович зробив висновок, що ще батько Данила – Роман Мстиславич – не мав законних підстав для успадкування галицького престолу [4, с. 26]. Поки Роман Мстиславович був живий, ніхто не наважувався пред'явити свої права на Галицьку землю. Одразу ж після його загибелі першими про свої права заявили Ігоревичі. Тому у такій ситуації вдова Романа з синами не змогла втриматися в Галицькій землі.

Що ж стосується міста Володимира, то Данило князував тут з 1215 р. Аналізуючи відгук з літопису угорського короля Андрія в 1232 р. про князя, М. Кучинко зробив висновок про розквіт Володимира на той період. Проте існують інші погляди. Л. Махновець вважає, що цей відгук описує зброю, якій дивувалися [17, с. 388]. В. Александрович висловив і обґрунтував думку про те, що у місті Володимирі сформувалася особистість князя. А нова столиця – Холм – постала завдяки місту Володимиру і була його продовженням [1, с. 4].

Перешкодою для Данила Романовича в Галичі на початку XIII ст. було боярство, яке займало дуже сильні позиції. М. Котляр зауважує, що Роман так і не встиг викоренити боярську опозицію [13, с. 159]. Галицькі бояри протистояли Данилу у процесі створення ним незалежного князівства. Вони хотіли правити на рівні з князем. Вороже Романовичам боярство робило все можливе для того, аби не допустити Данила до галицького престолу.

Тісним оточенням Данила Романовича з самого початку його політичної діяльності були волинські бояри. Роман сформував навколо себе прошарок волинського боярства, який був відданий йому, а згодом став у нагоді і його сину Данилу. Вони допомагали подолати Романовичам боярську опозицію, сприяли будівництву та укріпленню міст, захищали від зовнішніх ворогів свою територію. При Романовичах зібралися колишні бояри Романа, які залишилися їм вірними, вони допомогли князям організувати військові сили [15, с. 120–121]. Ця обставина дає змогу стверджувати, що Данило був волинським, а не галицьким князем. Адже діяльність Романа Мстиславича та його сина Данила знаходила більшу підтримку у волинського боярства, на відміну від боярської верстви в Галичині.

Показово, що саме на території Волині розташований Угровськ, який 10 років був резиденцією Данила Романовича. До кінця XX ст. вважалось, що Угровськ, згадуваний у літописах між 1207 і 1268 рр., розташований на території Польщі. Проте восени 1995 р. С. Панишко провів обстеження городища, що міститься на правому березі Західного Бугу біля с. Новоугрузьке Любомльського району Волинської області. Отримані результати повністю підтверджують здогад О. Цинкаловського про його відповідність літописному Угровську [20, с. 172].

Згадка у літописі про спорудження Угровська безпосередньо передує опису будівництва Холма. Ймовірно, такий збіг не випадковий. Автор літопису відобразив прагнення Данила Романовича створити нову князівську столицю. Схожість історичних ролей Угровська і Холма на ранніх етапах їх існування дає змогу припустити існування єдиної схеми будівництва цих міст [20, с. 170].

Археологічні джерела не суперечать припущенню, що Угровськ виник у період князювання на Волині Романа. Під час розкопок було виявлено скляні жіночі браслети XIII ст., кераміку XII–XIII ст., цеглу-брущатку того ж періоду, сліди згарищ [21, с. 60]. Наголосимо, що літописний Угровськ розташований на Волині.

Багато сторінок історії Угровська пов'язано з монастирем Св. Данила (Стовпника), що стояв у місті. Час заснування монастиря невідомий, однак можна припустити, що він з'явився тут приблизно одночасно зі становленням Угровська як князівського міста, деь на рубежі XII–XIII ст. У літературі усталилась думка, що фундатором монастиря був князь Данило Романович. Так це чи ні – сказати напевно важко [20, с. 171].

Слід зауважити, що майже вся територія Угровського князівства була розташована на лівому березі Західного Бугу, і тільки його стольне місто Угровськ – на правому. Як вважає С. Панишко, ця обставина створювала певні незручності в управлінні [21, с. 61]. Очевидно, саме це стало однією з причин перенесення центру у м. Холм, яке було розміщене в географічному центрі Забужжя і яке одразу Данило будував як князівську столицю.

Використання назви «Данило Галицький» з наукового погляду досить некоректне також і тому, що Галич як столиця належав Данилу Романовичу лише трохи більше двох років: восени 1238 р. Данило включив його до своїх володінь, а взимку 1240–1241 рр. місто було зруйноване. Відтоді Данило Романович зробив столицею своєї держави Холм, який мав потужні фортифікаційні споруди і зручне геополітичне положення. З цього випливає, що Данило Романович фактично був галицьким князем лише короткий відрізок часу, бо значно довше столиця перебувала у Володимирі й Холмі.

Галич князь Данило не любив. Сам факт заснування Холма свідчить про велику увагу князя до волинського, а не до галицького регіону. Данило збудував свою столицю на родинній волинській

землі. Волинська земля відіграла важливе значення у політичному розвитку держави Романовичів. Холм займав ключові позиції на західному рубежі з Польщею. Котляр вважає, що місто виникло в 1237–1238 рр. [14, с. 154–155]. Цю дату дослідник виводить, аналізуючи повідомлення Галицько-Волинського літопису. І. Крип'якевич також вважав 1237 р. датою заснування міста Холма, яке побудував Данило як головний замок для захисту Забужжя [15, с. 40].

Князі завжди розбудовували свої столиці і таким чином прагнули показати у межах своїх можливостей особливий статус своїх центрів. Стосовно Галича, то місто не було столицею князівства Данила Романовича. Проте яскраво простежується тенденцію надати окремого статусу Холму. У цьому місті Данило Романович і помер. Це засвідчує велику роль міста у житті князя.

Вживання власної назви «Данило Галицький» заперечував Я. Дашкевич. Історик вважав, що факт її використання є науково некоректним і фактично принижує важливий період розвитку України часів діяльності князя, а згодом короля Данила Романовича [8, с. 20].

У контексті нашого дослідження важливо охарактеризувати матеріальну культуру Волині та виділити її специфічні риси. Про місцеве оборонне зодчество свідчать такі укріплення, як вежі, головним вузлом яких була міцна башта-донжон. «Волинські вежі» з'явилися тут у другій половині XIII ст. у північних та західних районах Галицько-Волинського князівства (Кам'янець, Стоп'є, Старий Чорторийськ). У них помітні ранньо-готичні впливи. Як зазначив П. Раппопорт, розвиток форм військового зодчества того періоду характерний для західних районів Волині. Такі укріплення відповідають зовсім новим на той час тактичним прийомам – інтенсивній стрілецькій обороні [24, с. 217–218].

Важливим моментом військово-оборонного будівництва у Волинському князівстві XII – першої половини XIV ст. були зміни у мережі адміністративних центрів, які зумовлювали спорудження нових укріплень. Розбудова мережі укріплень відбувалася в умовах загострення військово-політичної ситуації. Головні центри держави необхідно було відсувати далі від татарських володінь, тому основну увагу було приділено Забужжю, де вперше розпочалося кам'яне будівництво [26, с. 110]. Таким чином, муровані вежі на Волині зводилися лише протягом другої половини XIII ст., а це саме період князювання Данила та його наступників.

Як бачимо, кам'яні й цегляні вежі з'явилися у другій половині XIII ст. Цей вид укріплень ніде, крім Волині, не поширився. Безперечно, їх поява була прогресивним явищем у розвитку місцевої фортифікації. Саме на Волині вежі-донжони почали застосовуватися в системі оборони міст. Ця своєрідність сформувалася під впливом готичної архітектури західних сусідів [16, с. 201].

З кінця XI ст. припиняється спорудження городищ «волинського типу». У другій половині XIII ст. знову з'являються укріплення місцевого типу. Маємо на увазі стіжкові городища. До них можна зарахувати городища в Камені-Каширському, Любомлі, Ветлах, Турійську та Коршеві [16, с. 201]. На основі археологічних матеріалів відомо, що стіжкові городища на Поліссі з'явилися у другій половині XIII – на початку XIV ст. і були дитинцями невеликих міст. Зрідка трапляються вони і в лісостеповій зоні, прикладом чого є Коршівське городище.

У другій половині XII–XIII ст. сформувалася волинська архітектурна школа. Місцеві виразні риси характерні для пам'яток другої половини XII–XIII ст.: чотиристопний храм Михайлівського монастиря, храм-ротонда в урочищі Михайлівщина, Василівська ротонда у Володимирі-Волинському, Георгіївська церква в Любомлі. На думку дослідника володимирських храмів М. Каргера, вони належать до волинської архітектурної школи. Однією з специфічних рис волинської архітектурної школи є своєрідне оформлення кутів храмів, яке утворює половину асиметричної півколони. За М. Каргером, таке оформлення кутів не має аналогів в архітектурних пам'ятках інших давньоруських шкіл. До особливостей волинської архітектурної школи слід віднести також оригінальний декор апсид [12, с. 18].

Ротонда архангела Михаїла була споруджена у другій половині XIII ст. Окреслений час появи Михайлівської ротонди є важливим свідченням поширення на місцевому ґрунті мурованого церковного будівництва. Ротонда Михайлівського монастиря за своїм художнім оформленням та особливостями будівельної техніки відрізняється від храмів-ротонд, відомих у галицькій архітектурі XII–XIII ст. [12, с. 33].

Василівська ротонда є найдавнішою сакральною спорудою волинської архітектурної школи, якій притаманні окремі риси готичної архітектури. Будівельний матеріал стін – брускова цегла. Довершеністю та витонченістю архітектурних форм Василівська ротонда значно перевищує середньовічні храми-ротонди, створені в сусідніх країнах Європи (ротонда на Вавелі в Кракові; ротонда в Горянах біля Ужгорода) [5, с. 206].

Очевидно, що ротонди були збудовані для місцевих православних замовників. Ці ротонди, згідно з М. Каргером, пов'язують із періодом останнього розквіту волинської архітектурної школи [12, с. 28]. Волинська архітектура, порівняно з галицькою, була більш відданою візантійським традиціям [9, 142].

Потрібно також звернути увагу на те, що своєрідністю будівництва на Волині на той період є застосування брущатої цегли, яка протягом XII–XIII ст. витіснила не дуже практичну плінфу. З неї споруджені Михайлівська та Василівська ротонди у Володимирі й пізніші церкви в Любомлі, Холмі, Грубешові. З території Західної Волині використання цегли-брущатки поширилося на інші руські землі: Галицьку, Київську та Переяславську. Як визначили І. Могитич та Р. Могитич, специфічною рисою волинського зодчества було поширення в той період так званої вендинської техніки кладки стін з брущатої цегли, суть якої полягала у переважанні цеглин, що укладалися «ложком» над укладеними «тичком» в одному ряду [18, с. 64–67].

У XII–XIII ст. срібні вироби характеризують новий етап у розвитку волинської традиції художнього ремесла, що знайшло своє вираження у виготовленні прикрас з черню. Свідченням цього є колти, очевидно місцевої роботи, з Городища біля Шепетівки та Дорогобужа [16, с. 206].

До місцевих також належать скроневі кільця, в яких один чи обидва кінці загорнуті в протилежний бік, при цьому один кінець буває розплющений і згорнутий в трубочку. Вони трапляються в курганах літописних волян, дреговичів і полян. Такі кільця знайдені в Городищі поблизу Шепетівки [23, с. 28–29]. Не виключено, що вони є локальним варіантом племінних прикрас, що дійшли в незмінному вигляді до середини XII – першої половини XIII ст.

У XIII ст. ще не сформувався торговий шлях між Галичем та Володимирем. Основні шляхи були спрямовані на Київ. Про торгівлю періоду Київської Русі написано значну кількість праць. У межах цього дослідження для нас важливим є «руська» частина шляху Київ–Регенсбург. Вона проходила через літописні Білгород, Здвизень, Мичськ, Ушеськ, Дорогобуж, Володимир-Волинський [19, с. 38–39]. У 1998 р. роботами експедиції Інституту археології НАН України у більшості зафіксованих на сторінках літопису пунктах виявлено залишки укріплень центрів доби Київської Русі. Також уточнено сам маршрут міжнародного шляху [10, с. 77].

Слід зауважити, що після смерті Данила Галичина і Волинь лише формально залишалися одним князівством, пов'язаним спільною династією. Адже насправді відбувалося суперництво між Волинню, яку очолював син Василька, Володимир, та Галичиною, де князував Лев Данилович [15, с. 135]. Найбільш активним нащадком Данила з військово-політичного погляду був князь Лев. Друга половина XIII ст. – період надзвичайно високої воєнної активності Галицько-Волинської держави. Цьому сприяло сусідство із Золотою Ордою.

Висновки. Отже, поширеною в історіографії є назва «Данило Галицький», яка не траплялась у джерелах, а запроваджена істориками XIX ст. Під час життя Данила Романовича не називали Галицьким. Так його почали іменувати значно пізніше. Однак вживання прикметника «Галицький» поширилося суто історіографічно і не повною мірою відображає історичні реалії часу його правління. Охарактеризувавши ряд чинників, що сприяли швидкому розвитку Волинського регіону саме у період князювання Данила Галицького, ми знайшли підтвердження, що для князя Волинська земля була важливіша, ніж Галицька. У складі Галицько-Волинського князівства Волинська земля в XIII ст. була найрозвиненішим регіоном як у суспільно-політичному, так і у військовому та культурному аспектах. Свідченням прогресивного розвитку Волині, на відміну від Галичини, є волинська архітектурна школа, волинська ювелірна школа, волинські вежі. Також Роман і Данило з Васильком володіли окремими, значною мірою самостійними, князівствами.

Джерела та література

1. Александрович В. Володимир-Волинський за часів Данила Романовича : Вступні нотатки до неопцінованого періоду історії міста / В. Александрович // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині : матеріали XIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права : зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – С. 3–4.
2. Андріяшев А. М. Очерк истории Волынской земли / А. М. Андріяшев. – Київ, 1887. – 232 с.
3. Батюшков П. М. Волинь. Историчні доли південно-західного краю / П. М. Батюшков ; пер. з рос. М. А. Миколаєнка. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 424 с.
4. Войтович Л. Король Данило Романович. Загадки і проблеми / Л. Войтович // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 24–29.

5. Годованок О. Прояви готики в мурованому монументальному будівництві Волині в кінці XIII – упродовж XVI століття / О. Годованок // Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. пр. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – С. 203–210.
6. Головка О. Князь та король Данило Романович: віхи політичної діяльності / О. Головка // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі. – Львів, 2008. – С. 143–165.
7. Дашкевич Н. П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям / Н. П. Дашкевич. – К., 1873. – 160 с.
8. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV) / Я. Дашкевич // Пам'ять століть. – 2002. – С. 3–21.
9. Жишкович В. Пластика Русі-України: X – перша половина XIV ст. / В. Жишкович. – Львів : Інститут народознавства, 1999. – 241 с.
10. Звіздецький Б. А. Вивчення «української» частини середньовічного торгового шляху Київ–Регенсбург у 1998 р. / Б. А. Звіздецький, О. П. Моця // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. – К., 1998. – С. 77.
11. Ивановъ П. А. Историческія судьбы Волынской земли съ древнѣйшихъ временъ до конца XIV века / П. А. Ивановъ. – Одесса : «Экономическая» типографія, 1895. – 317 с.
12. Каргер М. К. Вновь открытые памятники зодчества XII–XIII вв. во Владимире-Волынском / М. К. Каргер // Ученые записки ЛГУ. Серия исторических наук. – 1958. – Вып. 29. – № 252. – С. 3–33.
13. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. Т. 5 / М. Ф. Котляр. – К. : Альтернативи, 1998. – 336 с. – (Україна крізь віки).
14. Котляр Н. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. / Н. Котляр. – Киев : Наук. думка, 1985. – 184 с.
15. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. – Львів, 1999. – 220 с.
16. Кучинко М. М. Культура Волині та Волинського Полісся княжої доби / М. М. Кучинко, Г. В. Охріменко, В. М. Савицький. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2008. – 328 с.
17. Літопис Руський / за Іпатіївським списком пер. Л. Махновець ; редкол. : О. Т. Гончар [та ін.]. – К. : Дніпро, 1989. – 592 с.
18. Могитич І. Р. Особливості техніки мурування і архітектурних форм галицько-волинського зодчества X–XIV ст. / І. Р. Могитич, Р. І. Могитич // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 56–68.
19. Моця О. Шляхи часів Київської Русі: темпи руху на «путях» / О. Моця // Археологія. – 2010. – № 2. – С. 30–41.
20. Панишко С. До проблеми локалізації давньоруського Угровська / С. Панишко // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 168–177.
21. Панишко С. Угровське князівство Данила Романовича / С. Панишко // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів : ВМС, 2003. – С. 58–65.
22. Панишко С. Утворення Волинської землі та формування місцевої державної адміністрації / С. Панишко // Консерватизм і державотворення в Центрально-Східній Європі. – Луцьк ; Люблін, 1997. – С. 19–21.
23. Піскова Г. О. Скарби стародавнього Ізяслава / Г. О. Піскова // Археологія. – 1988. – Вип. 61. – С. 16–35.
24. Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. / П. А. Раппопорт // Материалы и исследования по археологии СССР. – Л. : Из-во «Наука», 1967. – № 140. – 221 с.
25. Руссов С. Волыньские записки сочиненные Степаном Руссовым в Житомире / С. Руссов. – СПб., 1809. – 196 с.
26. Терський С. В. Оборонне будівництво у Волинському князівстві у XIII – першій половині XIV ст. / С. В. Терський // Військово-науковий вісник. – 2010. – Вип. 14. – С. 108–119.

УДК 94(477.48) «1917»

Олександр Дем'янюк

Особливості суспільно-політичного розвитку Волинської губернії навесні–влітку 1917 р.

У статті проаналізовано суспільно-політичне і соціально-економічне становище населення Волині навесні–влітку 1917 р. Виокремлено причини, що найбільше вплинули на специфіку розвитку Волинського краю в добу Української центральної ради. Розглянуто діяльність місцевих органів влади, схарактеризовано зміни у світогляді місцевих жителів і солдатів, які перебували на території Волинської губернії у 1917 р.

Ключові слова: Українська революція, Українська центральна рада, Волинська губернія, Волинь, місцеві органи влади.